

SOCIALE OG POLITISKE PROTESTER I SVERIGE I DET 18. OG 19. ÅR- HUNDREDE

– en nyere
forskningsoversigt

Af Flemming Mikkelsen

Et opgør med synet på den svenske stat som harmonisk og konsensuspræget er på vej.

Der er et begyndende opbrud på vej i svensk historieforskning. En gruppe yngre historikere har med deres ph.d.-afhandlinger og andre skrifter udfordret det svenske konservative historiesyn, som betoner nationalt sammenhold og social harmoni. Den socialdemokratiske historieskrivning passer ind i dette billede, hvor “arbetarklassen stiger mot ljuset med hjälp av skötsamhet, strävsamt folkhemsbygge och breda samförståndslösningar”. Voldsomme protester og højlydt fremførte krav affærdiges derfor let som både udemokratiske og usvenske; problemet er bare, at “bilden inte stämmer”, som de tre historikere Andrés Brink Pinto, Stefan Nyzell og Magnus Olofsson skriver i slutkapitlet til antologien *Det stora elefantupploppet och andra berättelser från Sveriges bråkiga 1800-tal* (2011).

Det store elefantopløb – og andre fortættede fortællinger

Titlen på bogen henviser til de uroligheder der opstod, da et omrejsende cirkus mod betaling ville fremvise en elefant i Skännings rådhus 1806 – et særsyn i datidens Sverige (artikel af Martin Nyblom). Der opstod hurtigt trængsel på rådhuset og uroen bredte sig, da flere af de ankomne ytrede ønske om at beskue dyret gratis eller efter behag. Borgmesteren blev hurtigt tilkaldt, men formåede ikke at dæmpe gemytterne, der snart udartede til stenkast mod nogle officerer og standspersoner, som måtte forskanse sig på rådhuset, der fik sine ruder knust. Efter nogle timer fik de indespærrede fri udgang, og befolkningen trængte ind i rådhuset, hvor de gratis kunne se elefanten og andre af cirkussets dyr. Af kildematerialet fra Skänninge stadsarkiv fremgår det endvidere, at bitterheden mod standspersoner, og i særdeleshed dem som bar uniform, var stor og nogle fik deres ekvipage ødelagt.

Efter beskrivelsen af elefantopløbet følger i bogen andre episoder, hvor grupper i

befolkningen støder sammen med repræsentanter fra øvrigheden eller geråder i klammeri med hinanden. Før jeg kommer med flere eksempler herfra, skal det imidlertid understreges, at bogen er ment som et populært indslag i historiedebatten, men at den baserer sig på grundige kildestudier i og en stor viden om folkelige protester i Sverige.

Fra den mindre landsby i Östergötlands len bevæger vi os ca. 40 år frem i tiden til øen Ölands nordlige del, hvor lokale bønder er i gang med at fælde træer i kronens skov, som de så ofte har gjort, når vinteren forhindrede dem i at tage på havet for at supplere deres slunkne indkomst i denne fattige del af landet (skrevet af Martin Ericsson). Øvrigheden havde længe været vidne til den ulovlige udnyttelse af skoven, og kronefogeden fik påbud om, at foretage en omfattende undersøgelse. Provsten i den lokale kirke advarede de "vederbörande skogstjuvar för att störa eller hindra de rannsakingar, som nu komma att dagligen fortlöpa...". Skovtyv – dette ord vakte stor furore blandt de forsamlede, der bestemt ikke opfattede deres "ulovlige" udnyttelse af skoven som tyveri, men derimod som en hævdevunden rettighed, kronen de seneste år havde søgt at indskrænke, så man ikke længere måtte medbringe en økse i skoven eller færdes uden for de afstukne stier.

Kronefogeden og hans medhjælper gik i gang med deres ransgning af huse, ladegårde og stabelpladser. De beslaglagde, skrev ned og forhørte folk. Og således fortsatte det uniformsklædte følge, indtil de nåede landsbyen Torp. Her konfronteredes de med en større menneskemængde bevæbnet med kæppe og enkelte skydevåben. Efter en kort ordveksling kastedes den første sten, der hurtigt blev fulgt af flere, hvorefter kronefogeden og hans følge måtte tage benene på nakken. Retfærdigheden havde sejret, mente de forsamlede bønder, men kort tid efter vendte myndighederne tilbage med forstærkninger og arresterede de opsætsige. Ved herredsretten idømtes ni

personer straffearbejde for at modsætte sig statens ekspanderende skovbrug i Böda. Efter udstået straf vendte de tilbage til lokalsamfundet på nær drengen Magnus Jonsson, som døde af tuberkulose i det iskolde fængsel på Malmö Slot.

Den 25.-26. september 1855 udbrød der uroligheder i Jönköping (artikel af Stefan Nyzell). En højlydt forsamling var troppet op uden for gården til en af byens ledende kornopkøbere, som de anklagede for at spekulere med gevindst for øje "med denna för livets uppehålle viktiga vara". Borgmesteren var hurtigt til stede og søgte med hjælp fra nogle betjente at gribe den formodede ringleder, hvad der ikke lykkedes. Dagen efter samlede folk på ny med klager over de stigende priser og krævede, at byens handlende afstod fra at opkøbe korn og kartofler til senere udskibning. I løbet af eftermiddagen voksede skaren af folk i takt med, at nyheden om begivenhederne spredte sig til de større arbejdspladser og til håndværkerne. De drog gennem byens gader og truede flere af de købmænd de stødte på, enkelte af dem fik også deres klæder revet itu og modtog forskellige knops. Hen mod aftenen voksede skaren til mindst 400 personer med en eftertrop af kvinder, der gik arm i arm og kastede med sten. De gik til angreb på forskellige brændevinsbrænderier og gårde og stoppede først, da der ankom et regiment soldater. Flere af deltagerne arresteredes, og under retssagen kom det frem, at de agerende først og fremmest stillede krav om retfærdige priser, og en skræddersvend skulle have ytret, at "jag har varit utrikes och på många orter, och der har uppköp af spannmål icke tillåtits; vi skola väl fresta att hålla efter de här spannmålshandlarne".

Fra Jönköping til Stockholm 1868. 150-årsmindet for Karl XII's død skulle fejres med nationalistisk fortegn og med afsløringen af en statue af kongen, som var betalt af landets borgere (artikel af Magnus Olofsson). Statuen blev opført på en plads, der på dagen for afsløringen blev omkranset af tre lægter, der afskar de mindrebemidlede

borgere fra at overvære festlighederne, på trods af, at de havde været med til at finansiere opsætningen af statuen. De radikale aviser var ikke sene til at pege på denne sociale skævhed, og lørdag den 28. november om aftenen begyndte en gruppe drenge at beskadige den ene af lægterne, og snart regnede det med sten og andet kasteskyts mod de tilkomne soldater og politifolk. Myndighederne besluttede derefter at indsætte livgarden til hest (en overløjtnant von Troil nægtede imidlertid at udføre ordre da det kun ville forværre situationen og begærede sig tjenesteledig pga. sygdom), som derefter ryddede området med dragne sabler. Protesterne spredte sig derefter til andre områder af staden, hvor slaget bølgede frem og tilbage, før livgarden endelig fik skabt ro i byen. Forslag om at rive den ene af lægterne ned blev forkastet af kongen og hans rådgivere, som var bange for at miste magt og anseelse i befolkningens øjne. Lægterne havde "fått en stark symbolisk laddning, där myndigheter och makthavare stod i harnesk mot de mer samhällskritiska delarna av pressen och många av stadens upprörda befolkning". Det handlede om retten for almindelige mennesker til at deltage i en offentlig ceremoni på samme vilkår som øvrigheden.

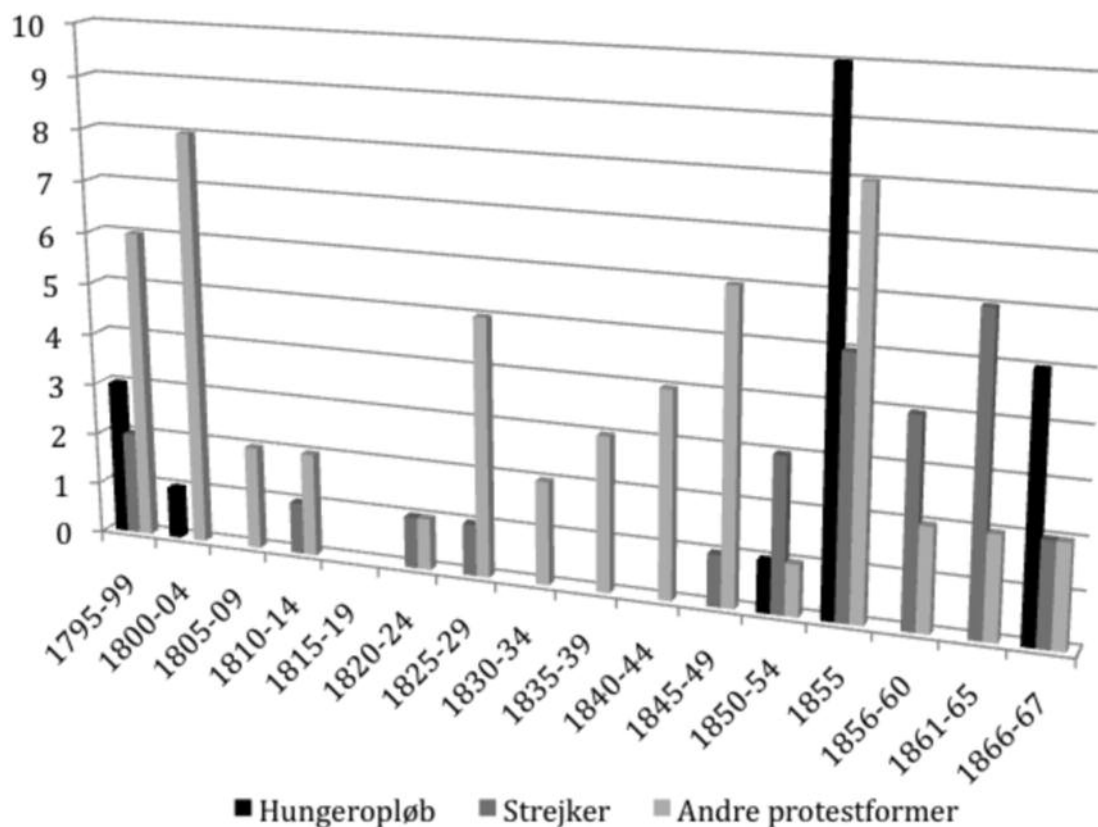
Den sidste begivenhed, som omtales i bogen, finder sted i Lund i november 1898 (artikel af Andrés Brink Pinto). Optakten var en strejke blandt sukkerbrugsarbejdere organiseret i Grov- og Fabriksarbejdereforbundet. Sukkerbruget var beliggende i Svedala lidt syd for Lund. En strejke blandt sukkerbrugsarbejdere var bestemt ikke en unormal begivenhed, men situationen skærpede til, da en gruppe studenter fra Lunds Universitet over fyldte punch glas besluttede at optræde som strejkebrydere for at hjælpe fabriksejeren, der under sin egen studentertid i Lund havde deltaget i diverse studenteraktiviteter. Og som sagt så gjort: Studenterne tog arbejde som strejkebrydere, og da de efter den første arbejdsdag forlod bruget, blev de fulgt til stationen af over

hundrede strejkende arbejdere, som søgte at tale dem fra deres forehavende. Den administrerende direktør fik imidlertid skabt ro, og da studenterne ankom til Lunds Station, blev de mødt af hurraråb fra sympatisører.

Da studenterne den næstfølgende dag vendte tilbage fra arbejdet stod de imidlertid ansigt til ansigt med en tusindtallig skare af Lunds arbejderbefolkning, hvorefter studenterne hurtigt måtte søge ly i Akademiska Föreningens lokaler (den såkaldte AF-borg), der fik sine ruder knust af stenkast. På denne baggrund besluttede virksomheden, at den ikke længere vil benytte studenterne som strejkebrydere, og alligevel troppede et stort antal mennesker op på Lunds Station den følgende aften, hvad der fik byens borgmester til at sætte de af især arbejderne forhadte husarer ind mod mængden. Herefter bølgede slaget frem og tilbage med råb som "ned med öfverheten" og "ned med myndigheterna". Nogle af husarerne og politifolkene blev ramt af kasteskyts og faldt af hesten, men uden de større personskader; derimod var der adskillige arbejdere som blev trampet ned af hestene og modtog drøje sabelhug og måtte på lazarettet. Det indtryk som står tilbage er, at myndighederne, dvs. borgmesteren, ved at indkalde husarerne havde optrappet urolighederne, helt i modsætning til virksomheden og de strejkende arbejdere, som nogle uger senere indgik et kompromis til begge parters tilfredshed.

Kan disse enkeltstående og tilsyneladende isolerede voldelige begivenheder sige os noget om befolkningen og samfundsstrukturen i det 19. århundrede? Det skulle menes. For det første bringer konfrontationerne nogle holdninger, værdier og følelser til overfladen, som ellers forbliver skjulte for forskningen; for det andet tydeliggør konflikterne nogle af de (magt)relationer der hersker i samfundet; og for det tredje giver de liv og nogle gange mæle til befolkningsgrupper, som ellers skrives ud af historien og viser dem som selvstændig tænkende mennesker, der handler inden for en levende

Figur 1: Sociale protester og strejker i Sverige 1795-1867

Kilde: Rolf Karlbom, Hungerupplopp och strejker 1793-1867. Lund 1967.

tradition med en stærk patos for social retfærdighed.

Metodiske forudsætninger og inspiration

Tilskyndelsen til at gennemføre denne type studier kommer først og fremmest, men ikke udelukket, fra udlandet. De her nævnte yngre svenske historikere har især ladet sig inspirere af den engelske historiker E.P. Thompsons ide om, at der eksisterer en retfærdighedsfølelse i arbejderbefolkningen, som danner grundlag for en særlig politisk kultur.¹ Et nøglebegreb hos Thompson er

“moralsk økonomi”, der henviser til befolkningens indgroede forestilling om retten til at købe livsvigtige fødevarer til en overkommelig pris og til kollektivt at protestere, når (udefrakommende) købmænds handel med korn og andre livsfornødenheder får priserne til at stige uforholdsmæssigt meget.² Herfra er der ikke langt til antropologen James C. Scotts “hidden transcripts”, der søger at favne de modbilleder marginaliserede befolkningsgrupper gør brug af, og som indeholder tanker og diskurser om et mere lige og retfærdigt samfund ofte som værn mod økonomisk udbytning og ideologisk dominans.³ De engelske historikere George

Rudé og Eric Hobsbawm har været ude i lidt det samme ærinde med bogen *Captain Swing*,⁴ der ser på de engelske landarbejderes sidste større oprør, som en reaktion på agrarkapitalismens og markedsøkonomiens fremvækst, der fratog landsbyboerne deres jorde og forvandlede dem til en klasse af proletarer afhængig af lønarbejde. En proces der lidt forsinket var undervejs i det meste af Europa, inklusiv Skandinavien, og som i vore dage griber om sig i udviklingslandene.

En sidste inspirationskilde der skal peges på, er den amerikanske sociolog og historiker Charles Tillys begreb "repertoire of contention"; dvs. den antagelse, at en given befolkningsgruppe benytter sig af et begrænset antal kollektive protestformer for at forsvare og fremme sine interesser, og at dette 'repertoire' forandrer sig over tid som følge af ændringer i de strukturelle omgivelser (eksempelvis statsdannelse og kapitalisme) og som en konsekvens af interaktionen med modstandere og alliancepartnere.⁵ Denne erkendelse er ikke mindst interessant, når der skal peges på et svensk forlæg nemlig Rolf Karlboms bog fra 1967 *Hungerupplopp och strejker 1793-1867. En studie i den svenska arbetarrörelsens uppkomst*, der længe har været oversat af svenske historikere.

I sin egen optik søger Karlbom at overskride det "strikt lokalhistoriske" perspektiv, og fokuserer navnlig på "massans inspirationskällor, organisation, komposition, kampmetoder och mentalitet". Og på trods af at Karlbom minutiøst beskriver den ene konflikt efter den anden i kronologisk rækkefølge, gør han ikke forsøg på bare en rudimentær kvantitativ fremstilling af konfliktforløbet. Den opgave har jeg påtaget mig, og resultatet er vist i figur 1.⁶ Desværre udelader han såkaldte "politiske protester", hvad der reducerer værdien af undersøgelsen, som alligevel rummer spændende og interessante iagttagelser.

Uden tvivl spiller de økonomiske forhold en afgørende rolle – med forbehold. De tre

perioder med mange hungeropløb 1799-1800, 1855 og 1867, kan således sættes i forbindelse med stigende priser på basale fødevarer forårsaget af både misvækst og spekulation. Det sidste aspekt er vigtigt eftersom, "snabbt höjda levnadsomkostnader sällan ensamt förmår att förklara utbrottet av folkresningar".⁷ Først når købmænd gav sig til at opkøbe korn i tider med knaphed, og på den måde yderligere tvang priserne op, eller når store dele af korn og kartoffelhøsten gik til brændevinsfremstilling, protesterede folk. Arbejdsløshed kunne også skabe uro, men mange af strejkerne opstod i perioder med mangel på arbejdskraft. Utilfredsigheden med toldafgifter afstedkom også en del protester, og fra 1850'erne begynder der at manifestere sig en tradition for strejker inden for byggefagene navnlig på de store arbejdspladser.

Næsten alle protester vidner om tilstedeværelsen af en eller anden form for løs uformel organisering, en vis forberedelse og kommunikation foranlediget af nogle aktive og toneangivende personer fra den lokale befolknings egne rækker. Nok var protesterne lokale i form og indhold, men inspirationen kom ofte fra vandrende svende, sæsonarbejdere, havnearbejdere og sømænd, dvs. folk udefra, hvorfor det ikke kan undre, at de fleste konfrontationer mellem fattigfolk, handelsmænd og myndigheder kan stedfæstes til kystbyerne. Det var også her at rygter og folkesnak om internationale revolutionære bevægelser og begivenheder først cirkulerede – herom fortæller både demonstrationsopråb (nedfældet af politimyndighederne), omdelte løbesedler foruden diverse pressemeddelelser.

At Karlbom udelader deciderede politiske protester, er det samme som at se bort fra de kollektive aktioners demokratiske potentiale og almindelige menneskers aktive deltagelse i det politiske liv; men heldigvis kan vi henvise til en række nyere studier, som tager disse problemer op og desuden fokuserer på ændringer i befolkningens aktionsrepertoire.

Folkemængdens røst i Stockholm

I bogen *Massans röst. Upplopp och gatubräk i Stockholm 1719-1848* (2009) fremhæver historikeren Mats Berglund årene 1810, 1838 og 1848 som skæringspunkter, der peger frem mod en demokratisering af det svenske samfund. Berglund starter sin beretning i 1719, da en større gruppe mennesker angreb og vandaliserede nogle bordeller i Södermalm i Stockholm. Årsagerne hertil kan være vanskelige at udrede, men Berglund er tilbøjelig til at fremhæve de forværrede socio-økonomiske forhold i Stockholm og myndighedernes manglende vilje til at gribe ind mod prostitutionen, der af mange betragtedes som et amoralsk erhverv. Det var en lokal konflikt, som kun indirekte involverede øvrigheden helt i modsætning til den 20. ju-

ni 1743, da ca. 5000 bønder marcherede ind i Stockholm, hvor de til indbyggernes store utilfredshed blev indkvarteret i forskellige bygninger – det såkaldte 'Dalupproret'.

Bønderne ønskede større indflydelse på politikken og bedre økonomiske vilkår, og især var man utilfreds med krigen mod Rusland (1741-43), der lagde store byrder på almuen. Samtidig med at der blev indledt forhandlinger med øvrigheden, samlede militæret sine tropper og indledte angrebet mod bønderne, som måtte overgive sig, efter at ca. 50 bønder var blevet dræbt og omkring 80 såret ifølge de officielle redegørelser. Flertallet af bønderne blev efter en kortere eller længere periode frigivet, nogle idømtes tvangsarbejde og lange fængselsstraffe, mens seks personer dømtes til døden

ved halshugning. Efter dette næsten middelalderlige oprør skal vi mere end fyrre år frem i tiden, før der igen er tegn på uro i større målestok.

Endnu en krig mod Rusland, vigende økonomiske konjunkturer og Gustav III's dyre husholdning havde skærpet modsætningerne mellem adelen og kongen, der havde allieret sig med borgerskabet. Den 2. august 1788 samledes en større skare fra byens bedre borgerskab foran et værtshus, hvor de hjemvendte adelige officerer opholdt sig, og anklagede dem for deres "svek mot armén, kungen och fosterlandet". Stridighederne mellem adelen, kongen og borgerskabet fortsatte, og året efter den 27. april drog et stort antal håndværkersvende buldrende gennem Gamla Stan og samledes ved det centrale Riddarhustorget, hvor handlende og folk fra borgerskabet sluttede sig til. Senere på dagen ankom kongen til Ridderhuset for at forhandle med adelens repræsentanter om fortsatte bevillinger til hæren og krigen, og under indtryk af "tusentals skrikande människor utanför hade adelsmännen inte annat att göra än att votera för den kungliga bevillningen".⁸ Meget tyder på, at urolighederne var sat i scene og til dels styret oppefra, hvorimod det næste større opløb nogle år senere viser en mere selvstændig folkeforsamling der krævede større retssikkerhed.

Optakten var et gadeslagsmål den 2. januar 1793 mellem på den ene side to fabrikanter og på den anden side en soldat samt en militærofficer ved navn Joakim Henrik de Frese. Under slagsmålet (hvorom der hersker uenighed om hvem som først slog) trak de Frese sin kåre og sårede den ene fabrikant. Forhøret af de fire involverede personer fandt sted tre dage senere, men da de Frese skulle forlade retslokalet, blev han mødt af en skare som var utilfreds med, at han ikke var blevet sat i arrest; mere skete der dog ikke den dag. Næste forhørsdag begyndte den 7. januar, og ved forhørets slut havde der forsamlet sig omkring 400 personer på pladsen uden for lokalet, som kræve-

de at de Frese skulle arresteres indtil rettergangen og dommen mod ham: "ja, i arrest, i arrest skall han ...", lød det fra forsamlingen, der fulgte op med tilråb som: "om det varit någon annan än en officerare, hade därvid gjorts mindre svårigheter och krus" [...] "folket kunde taga sig själva rätten, om den eljest icke fås".⁹ De forsamledes talsmand, en grosser Niclas Ebel (episoden omtales derfor som det rebelska upploppet), mente at øvrigheden skulle garantere, at de Frese blev holdt interneret, fordi han havde forulempet hele borgerklassen, og at forsamlingen ikke ville gå hjem, før det var sket. Herefter besluttede myndighederne ved hjælp af dragonpatruljer at sprede forsamlingen, hvad der også lykkedes, uden at det kom til egentlige voldshandlinger. Både militæret og de protesterende bestemte sig til at holde igen og kunne gå hver til sit.

Bag det rebelske opløb lå et stigende modsætningsforhold mellem et voksende borgerskab og en stadig magtfuld adel, men også en vilje til forhandling fra de involverede parter; og man kan derfor undre sig over, at myndighederne herunder kongen tog sagen så alvorligt: Indebar denne og andre mindre folkelige protester virkelig en reel trussel? Det gjorde de ikke, men en svag regent og erfaringerne – eller rettere truslen – fra den franske revolution havde tydeligvis skræmt den traditionelle overklasse og samtidig overbevist borgerskabet om, at de udgjorde en magtfaktor i samfundet. Denne tendens slog yderligere igennem en del år senere, da en begravelsesprocession i forbindelse med kronprinsens død endte med, at rigsmarskal Axel von Fersen den 20. juni 1810 blev lynchet af en større folkeskare. Som begrundelse peges på et alment had til adelen og beskyldninger om, at von Fresen var ansvarlig for det påståede giftmord på kronprins Karl August. Endvidere fremhæver Berglund, at pressen denne gang spillede en større rolle end tidligere.

Året efter kom det til bondeuroligheder i Klågerup i Skåne 1811, men som det også fremgår af Karlboms optegnelser, prægedes

perioden frem til 1840'erne (se figur 1) af forholdsvist social ro, der i Stockholm varede til 1838, da adelsmanden Magnus Jacob Crusenstolpe pga. sine skrivelser idømtes tre års fængsel grundet majestætsfornærmelse. Under retssagen den 19. juni samlede en større skare "bättre klädda" personer som råbte hurra og "Vivat Crusenstolpe". Dagen derefter kom det til et større opløb uden for den upopulære justitskanslers bopæl, der fik sine ruders smadret, og i dagene derefter stødte militæret sammen med utilfredse borgere. Uroen kulminerede den 19. juli, hvor 2-3000 personer demonstrerede på Södermalmstorget med det resultat, at to personer blev dræbt af militærets kugler. Dermed var det ikke slut, for i dagene derefter fortsatte urolighederne med rudeknusning, og den 10. september angreb mindre grupper en række ansete jødiske familiers ejendomme, uden at disse to hændelser direkte kan sættes i forbindelse med Crusenstolpeoptøjerne.

Pressens større betydning og liberale strømninger satte deres præg på begivenhederne i sommeren 1838, og den 18. marts 1848 blev der rundt om i Stockholm sat plakater op med følgende slagord: "5000 medborgare samlas på Brunkeberg i afton. Leve Reformen! Allmän valrätt".¹⁰ Budskabet var ikke til at tage fejl af, februar-revolutionens krav var nået til Sverige.¹¹ Store befolkningsgrupper drog gennem det centrale Stockholm hvor de molesterede adskillige husfasader tilhørende konservative politikere eller andre der betragtedes som folkets fjender. Politi og militær blev sat ind, og hen ad aftenid ophørte urolighederne for blot at tage til dagen efter, der endte med, at 18 civile blev dræbt af militæret. I de følgende dage blev Stockholm sat i undtagelsestilstand, og under en efterfølgende rettergang idømtes 17 personer for forskellige grader af delagtighed. I Danmark mundede martsurolighederne ud i en ny forfatning, juni-grundloven af 1849, mens magthaverne i Sverige ikke lod sig rokke, og alligevel konkluderer Berglund, at "[d]et tydliga resulta-

tet av undersökningen är att den bråkiga kulturen i huvudstaden gick hand i hand med utvecklingen mot en folkeligt förankrad demokratisk våldsuppfattning".¹² Et udsagn der svarer godt til en tidligere undersøgelse af "radical protest activity" i Stockholm, der konkluderer, at "unlike the riots earlier in the century, the events of 1848 appear to have attracted as participants a substantial number of workers, who sought the introduction of universal suffrage and the abolition of the monarchy".¹³ De folkelige protester op gennem det 18. og 19. århundrede havde ikke været forgæves.

Berglunds analytiske fortælling slutter i 1848, men det gør historien ikke. Stockholm blev i årene derefter til stadighed ramt af folkelige protester nogle af dem ganske fantasifulde, som da folk 12.-17. februar 1851 gik i gåsegang gennem Stockholms gader. Men ellers var det anden halvdel af 1860'erne, der blev vidne til gentagne protester rettet mod øvrigheden og kongen, ligesom der er tegn på begyndende strejkeaktivitet.¹⁴ Rigets og magtens centrum var under stigende pres, og som allerede Karlbohm viste, så bredte utilfredsheden sig i befolkningen fra slutningen af 1840'erne. De fleste aktioner fandt sted i bylignende områder, men der er også eksempler på, at bondebefolkningen har taget sagen i sin egen hånd, som det fremgår af næste afsnit.

Bondeuro i Skåne

Napoleonskrigene øgede de politiske spændinger i Norden. Svenskerne besluttede derfor i 1808 at udvide deres hær samtidig med, at der udbrød krig mellem Sverige og Finland. Skåningerne stillede med seks bondebataljoner hvis elendige forhold førte til, at mange døde af sult og sygdom. Den skånske landbobefolkning havde ikke glemt deres lemlæstede og døde sønner, så da den svenske stat igen i 1811 skulle forstærkes med 15.000 bønder og karle, kom det til uroligheder i Skåne. Protesterne blev slået ned med hård hånd. Voldsomt gik det for

sig ved Klågerup Sätessgård ikke langt fra Malmø, hvor de oprørske bønderkarle havde forskanset sig, efter at de i en uges tid havde turet omkring i området for at skabe opbakning til deres sag. Da militæret indfandt sig blev det mødt med et trossigt *hurra*-råb og svarede igen med to kanonskud ind i forsamlingen efterfulgt af geværlid og sabelhug, som efterlod omkring 30 døde. Begivenhederne er skildret i etnologen Fredrik Nilssons bog *Irörelse. Politisk handling under 1800-talets första hälft* (2000). Det er imidlertid ikke så meget baggrunden for selve oprøret, der har Nilssons opmærksomhed, men derimod de logistiske og kommunikative problemer både bønder og myndigheder stod konfronteret med.

Direktivet om udskrivning af unge bønderkarle til hæren blev sendt til de lokale præster, som mundtligt skulle formidle budskabet videre til folket. Kirkeklokkernes ringen om søndagen og præstens oplæsning forbandt den fjerne statsmagt i Stockholm med i dette tilfælde lokalbefolkningen i Skåne. I nogle tilfælde blev præstens formaninger fulgt op af advarsler om hårde straffe, hvis man ikke adlød. På den anden side bød kirkerummet og kirkepladsen også på muligheder for befolkningen til at samles og i fællesskab at træffe beslutninger om, hvordan man skulle forholde sig. Eller sagt med lidt andre ord, afstanden mellem centrum og periferi skabte et råderum og nogle frihedsgrader, som lokalbefolkningen forstod at udnytte. Selv statsmagtens ultimative våben, militæret, kom ofte til kort over for lokalsamfundets sanktioner: "...individene var sårbar i ett samhälle där kollektivet var starkt, kanske starkare än statsmakten".¹⁵

Landbrugsstrukturen i Skåne var i begyndelsen af 1800-tallet under hastig forandring, men der fandtes stadig mange uskiftede arbejdsfællesskaber. Landsbyerne var stadig intakte, og menneskene boede tæt på hinanden. Nærheden og arbejdslivets synkron rytme gjorde, at nyheden om oprøret hurtigt spredtes. Vejene og den konstante kommen og gåen af folk til og fra arbejde

og mellem landsbyerne, blev benyttet af de oprørske bondekarle til at gøre folk opmærksomme på, hvad der var under opsejling. Karlene vandrede fra den ene landsby til den anden for at overtale andre karle og bønder til at slutte sig til bevægelsen, men veg heller ikke tilbage for at benytte mere voldelige midler for at overtale de mere vrangvillige. Når de nåede frem, fik de oldermanden, eller, hvis han nægtede, en af bønderkarlene til at kalde folk sammen ved at blæse i landsbyhornet eller ved at gøre brug af trommen. Man sendte også budstikker af sted for at nå bredere omkring. Disse budstikker blev ofte ført frem af mindre og ukendte stier og gav budbringeren en betydelig autoritet, hvad der yderligere foruroligede myndighederne.

For at forhindre protestens spredning forbød statsmagten alle større forsamlinger herunder markedsdage og fejring af midsommerfester. Restriktionerne udvidedes til at omfatte kroer og offentlige spisesteder i Malmø mellem kl. 8 aften til kl. 7 morgen. Myndighedernes til tider overdrevne reaktioner og i sidste instans indsættelse af militær mod ubevæbnede bønderkarle handlede ikke kun om, at protesterne havde udfordret den etablerede politiks arena og aktører og dermed overskredet nogle geografiske, sociale og juridiske grænser. De etablerede politiske kredse var i nok så høj grad opskræmte af tanken og frygten for revolution og beskrev almuens som 'jakobinere'. Ideer om friheds- og lighedsrettigheder havde nået Sverige, og folkemassens drab på rigsmarskal von Fersen året forinden, havde bestemt ikke manet disse tanker i jorden.

Ud over at tvangsudskrivningen til militæret skabte stor vrede tyder meget på, at omvæltningerne i landbruget fra slutningen af 1700-tallet havde øget den sociale differentiering i landdistrikterne. Denne tendens fortsatte med uformindsket styrke ikke mindst i Skåne-området, der var præget af store godser med mange fæstebønder. Den omfattende kommercialisering af landbrugsproduktionen betød, at fæstebønderne

stod i fare for at blive marginaliseret og synke ned i fattigdom eller helt at miste retten til den jord, de havde dyrket i generationer. Fæstebøndernes og de jordløses modtræk blev krav om ejendomsretten til jorden, kollektive ansøgninger om skattekøb, arbejdsnedlæggelser, nægtelse af betaling af forpagtningsafgift og vægring mod udsættelse, som det fremgår af Magnus Olofssons bog *Tullbergska rörelsen. Striden om den skånska frälsejorden 1867-1869* (2008). En af de ledende folk i bevægelsen var Samuel Tullberg, korporal og senere sagfører, der påtog sig opgaven at føre bøndernes klager ind i retssystemet til stor fortrydelse for godsejerne og jordejernes parti, Lantmannapartiet.

I håb om at rigets politiske institutioner kunne være dem til hjælp i kampen om retten til jorden, henvendte bevægelsens talsmænd sig til rigsdagsmænd, skrev i pressen, medvirkede til dannelsen af en organisation (Bondeemancipationskomiteen) og en politisk klub og sendte petitioner til parlamentet og til kongen – men lige meget hjalp det. Henvendelsen til kongen blev afvist, og det lykkedes ikke at få skabt en tilstrækkelig slagkraftig politisk opposition, der kunne tale fæstebøndernes og de jordløses sag. Rørelsen kollapsede i slutningen af februar 1869, og Tullberg selv blev arresteret den 16. februar. En efterfølgende retssag frikendte dog Tullberg for alle anklager, og han blev båret i triumftog fra retslokalet af sine tilhængere.

De svenske fæstebønder formåede aldrig at skabe en bevægelse, der svarede til, hvad der skete i Danmark eller i Norge. Norge fik sin Thranitterbevægelse 1849-52 (som i realiteten var meget mere end en agrarbevægelse), der gik i opløsning, da lederne blev arresteret og idømtes hårde fængselsstraffe, mens danske bønder gennemførte en vellykket mobilisering i 1840'erne, og i alliance med liberale kredse formåede at tilkæmpe sig afgørende politiske og økonomiske rettigheder.

De voldsomme begivenheder, som svenske historikere på ny er begyndt at afdække,

vidner om en tradition for sociale og politiske protester, der ofte blev mødt med et ganske effektivt undertrykkelsesapparat. Ideen om en svensk politisk kultur præget af konsensus og harmoni er ved at krakelere,¹⁶ hvad man også kan forvise sig om ved en kort afsluttende gennemgang af andre vigtige begivenheder i svensk historie.

En konfliktfyldt og voldsom svensk historie

I årene for den tullbergske bevægelse kulminerede den såkaldte 'skarpskytterørelse' med ca. 300 foreninger og omkring 40.000 arbejdere og håndværkere. Den forbandt militær exercis, skydeøvelser, folkefester og parader med krav om en udvidelse af valgetten. Fra midten af 1880'erne blev der oprettet valgretsforeninger rundt om i landet, og i 1890'erne opnåede bevægelsen en fastere organisatorisk struktur og formåede at indsamle petitioner med op til hundredtusinde underskrifter.¹⁷ Socialdemokraterne var utilfredse med den liberal dominerede valgretsbevægelse, og besluttede at lancere en politisk storstrejke i 1902. Den kom til at omfatte næsten 90.000 arbejdere, men mødte også stærk modstand.

I 1909 blev ca. 270.000 arbejdere kastet ud i en storstrejke, hvad der selv i en europæisk målestok må betragtes som en af de største arbejdsnedlæggelser i første halvdel af det 20. århundrede. Strejkeaktiviteten steg igen i perioden 1916-25, og i 1917 gik et væld af hungerprotester og soldaterdemonstrationer over landet.¹⁸ Strejker blev ofte ledsaget af strejkebrydere, hvad der nogle gange udmundede i slagsmål mellem strejkende arbejdere, strejkebrydere og politi. En af de længstvarende og mest uforsonlige strejker, fandt sted i Malmø i arbejderkvarteret Möllevången,¹⁹ mens et kilometerlangt protesttog mod strejkebrydere førte til, at fem personer blev dræbt af skud fra militæret i Ådalen 1931. Episoden fordømtes i brede især venstreorienterede

kredse og førte til store protestdemonstrationer med over 100.000 deltagere.²⁰

Siden 1930'erne har den svenske politiske kultur og den svenske arbejdsmarkedsmodel været præget af stabilitet og forholdsvis få åbne konflikter, det kan man ikke forklejne en del historikere og samfundsforskere i at mene. Derimod bør det stå klart, at dette tilsyneladende harmoniske og lighedsprægede samfund alene er blevet skabt på baggrund af sociale og politiske spændinger og en omfattende mobilisering af befolkningen.

Noter

1. E.P. Thompson: *The Making of the English Working Class*. Gollancz 1963.
2. E.P. Thompson: "The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century", *Past and Present*, no. 50, May 1971: 76-136.
3. James C. Scott: *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven & London 1990.
4. Eric Hobsbawm & George Rudé: *Captain Swing*. Lawrence & Wishart 1969.
5. Charles Tilly: *Popular Contention in Great Britain, 1758-1834*. Cambridge, 1994; Charles Tilly: *Contentious Performances*. Cambridge 2008.
6. Karlbom omtaler sociale protester i det daværende svenske Pommern og Wismar, som dog ikke er medtaget i figur 1.
7. Karlbom, s. 223.
8. Berglund, s. 155.
9. Svea hovrätts protokoll den 18.1.1793, cf. Berglund, s. 169.
10. Berglund, s. 351.
11. Jonathan Sperber: *The European Revolutions, 1848-1851*. Cambridge 1994.
12. Berglund, s. 399.
13. Peter N. Grabosky, Leif Persson & Sven Sperlings: "Stockholm: The Politics of Crime and Conflict, 1750 to the 1970s", i Ted R. Gurr, Peter N. Grabosky & Richard C. Hula (eds.): *The Politics of Crime and Conflict. A Comparative History of Four Cities*. Beverly Hills/London 1977, s. 242.
14. Jane Cederqvist: *Arbetare i strejk. Studier*

rörande arbetarnas politiska mobilisering under industrialismens genombrott. Stockholm 1850-1909. Stockholm 1980, kap. 3.

15. Nilsson, s. 51.

16. Jf. diskussionen i Stefan Nyzell: "Sweden, Country of Consensus – A Teleological History? An Essay on Social and Political Collective Violence in Swedish History", i Lars Edgren & Magnus Olofsson (red.): *Political Outsiders in Swedish History, 1848-1932*. Cambridge 2009; Eva Österberg (red.): *Socialt och politiskt våld. Perspektiver på svensk historia*. Lund 2002, og den mere populære og oplysende bog skrevet af Mats Adolffsson: *Bondeuppror och gatustrider. Svenska uppror 1719-1932*. Stockholm 2007.

17. Victor Lundberg: *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887-1902*. Text & Kultur 2007.

18. For en oversigt se Flemming Mikkelsen: *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980*. Odense 1992.

19. Se Stefan Nyzell: 'Striden ägde rum i Malmö'. *Möllevångskravallerna 1926. En studie av politiskt våld i mellankrigstidens Sverige*. Malmö högskola 2009.

20. Roger Johansson: *Kampen om historien. Ådalen 1931. Sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931-2000*. Stockholm 2001.

Bøger om svenske forhold omtalt i denne forskningsoversigt

- Berglund, Mats: *Massans röst. Upplopp och gatubräk i Stockholm 1719-1848*. Stockholm, Stads- och kommunhistoriska instituttet 2009.
- Karlbom, Rolf: *Hungerupplopp och strejker 1793-1867. En studie i den svenska arbetarrörelsens uppkomst*. Lund, Gleerups 1967.
- Nilsson, Fredrik: *I rörelse. Politisk handling under 1800-talets första hälft*. Lund, Nordic Academic Press 2000.
- Olofsson, Magnus: *Tullbergsska rörelsen. Striden om den skånska frälsejorden 1867-1869*. Lund, Seckel 2008.
- Pinto, Andreas Brink & Magnus Olofsson (red.): *Det stora elefantupluppet och andra berättelser från Sveriges bråkiga 1800-tal*. Lund, Pluribus 2011.